

KNUD AAGAARD: Beskrivelse over Thy

1802

I uddrag ved TORSTEN BALLE

I AARENE OMKRING 1800 udkom en række beskrivelser af forskellige egne i Danmark. De fleste er skrevet af præster, der i lang tid havde virket på en bestemt egn og derfor kendte befolkningen og dens livsvilkår nøje. Af dem skal blot nævnes provst C. Schade, hvis grundige "Beskrivelse af Øen Mors" udkom 1811.

Her i Ty blev det i første omgang en ung præst, *Knud Aagaard*, født 1769, der forsøgte at løse opgaven, skønt han kun havde virket på egnen i få år. 1798 blev han kapellan i Thisted, 1799 sognepræst i Skjoldborg, og allerede 1802 blev hans bog om Ty trykt. Man kan derfor ikke vente, at bogen skal give en grundig og detaljeret beskrivelse af vor landsdel og af folkets liv på hans tid, men han kalder den også i fortalen "et Forsøg, der maaske kan tjene til Bidrag, men ingenlunde udelukke en fuldstændigere Beskrivelse over samme Provinds".

Hovedformålet med bogen var da også et andet. På den tid - Napoleonskrigenes forvirrede tid - var også vort land i støbeskeen. En rivende økonomisk og social udvikling sprængte ældgamle rammer, og Danmarks fremtid afhang af, om man kunne støtte denne udvikling og lede den ind på sunde baner. Det hastede, og derfor fremsatte mange ansvarsbevidste og fremskridtsvenlige borgere forslag, hvis gennemførelse efter deres mening ville gavne landet. Man havde jo ikke noget folketing dengang.

Knud Aagaard tænkte på udviklingen i Ty; derfor bragte hans bog mange forslag, der skulle gavne landsdelen, og derfor måtte han skynde sig at få bogen færdig. Allerede i fortalen skriver han om forbedring af sejladsforholdene, oprettelse af fabrikker, anlæg af skove og dyrkning af kartofler, roer, hør og kløver, og han advarer mod følgerne af overdreven udstykning. Til sidst siger han: "Måtte noget af dette herved blive fremmet, da opnåedes det Øyemed, som jeg aleene har sigtet til".

De dele af bogen, som nu er af størst værdi, er imidlertid dem, der skildrer forholdene i Ty omkring 1800. Hans beretning har ganske vist et noget tilfældigt præg. Man må ikke regne med, at forholdene overalt i Ty var, som han har skildret dem, ja måske er hans beretning ofte kun bygget på hans indtryk fra de sogne, han havde virket i. De sjældne personnavne, han nævner, er således kendt fra Thisted landsogn, Tilsted og Skjoldborg, men sjældne navne fra andre sogne har han ikke fået med.

Alligevel giver disse afsnit udmærkede billeder af folkets karakter, liv og arbejde, og da bogen nu er sjælden, vil uddrag af den ved lejlighed blive optrykt i årbogen.

Folkets Levemaade og Kultur.

Neppe gives noget Sted, hvor Bonden i Almindelighed lever bedre, end i Thy. God Mad og stærkt Øl bestræber enhver endog den fattigste sig for altid at have paa sit Bord. At den danske Bonde i Almindelighed og Thyboerne i Særlighed forde en bedre og sufisantere Føde end Sydboerne, troer jeg ikke allene bør tilskrives Vanen; men ogsaa det skarpere Klima. Er det sandt, at Søen tærer, kan det vel ogsaa være sandt, at Søeluften tærer paa Landet. Man hører Tjenestefolkene langt sieldnere spørge: hvor stor Lønnen er, end hvordan Føden er? at man her er vant til saa god en Kost, er nok og Aarsagen, hvorfor langt færre Karle og Piger forlade Thy, end de andre jyske Provinser. Kun faa begive sig til Norge, og til Sielland og Kiøbenhavn næsten ingen. Thi Thyboerne troe, at man alle andre Steder lever usselt. Godt fedt Kiød, især Faarekiød,

Flesk, Aal, tørrede, saltede og undertiden ferske Fiske, ansees for nødvendige Artikler i enhver Bondegaard. I Høstens Tid spiser Bonden 6 til 7 Gange om Dagen. Først Smørrebrød til Frokost, hvorefter medtages nogle Kauringer eller Rugtvebakker, som spises i Marken, derpaa spises til Davre, Spegesild eller Spegeaal og varmt Øl og Melk; efter at Middagsmaden er spist og dertil drikket gammelt Øl, spises endnu strax efter Middagssøvn en Melk og Brød, til Mellemmad hører Smørrebrød med gammelt Øl og til Natter Grød med Melk. Nogle give et Glas Brændevin til Frokost, dog ansees dette ikke for nødvendigt; men det, som meest sættes Priis paa, og som enhver, der vil have Høstfolk nødvendig maae være forsynet med i Høsten, er gammelt Øl. Overalt gjør Thyboen sig meget tilgode med stærkt Øl. Kun Skade, at deres Øl saa kraftig det end er, ikke kan kaldes sundt eller godt, undtagen for dem, som formødelst Vanen kan fordrage det; efterdi Ølurten aldrig bliver kogt. Aarsagen dertil er deels for, at Øllet ikke ved Kogning skal tabe sin Sødme og Kraft, deels for at spare paa Ildebrændsel, og deels fordi det nu saaledes er blevet Vane.

Den gode Levemaade er det, som forvolder Husbonden den meste Besværlighed med at holde Tienestefolk. Thi Lønnen er, imod andre Steder, ikke stor. En fører Karls Løn hos Bonden overstiger ikke 14 eller 15 Rdlr., og en Avlskarl hos andre uden for Bondestanden faaer sjelden over 15 eller 16 Rdlr. En Piges almindelige Løn hos Bonden er 5 eller 6 Rdlr., og faa giver højere end 8 Rdlr. Dog er det nu blevet temmelig almindeligt, at ethvert Tienestetyende har desuden et Faar frit fødet hos Husbondens. At Lønnen er saa ringe, frister adskillige Karle til ingen fast Tieneste at ville tage, da de ved at gaae i Dagleje kan have større Fortjeneste. En saadan Karl eller Huusmand faaer for sin Høsttjeneste 4 Rdlr., den øvrige Tid er Daglejen sædvanlig 8 sk. om sommeren, og om vinteren for Tærskning, som betaales Tøndeviis, 3 el. 4 sk. for Tønden af Byg og Havre, og 5 sk. for Tønden af Rug og Ærter. Paa Tærskerens egen Kost kan man og faae 1 Tde. Korn torsken for 10-12 sk. I gode Aaringer kan Daglejerne vel ikke mangle Arbejde, især i de smaa Gaarde, som ej formaae at holde en Karl bestandigen, men i de to sidste dyre Aaringer har det viist sig, at Thy ingen Mangel har paa Arbejdere, da mange, som gierne ville arbejde for den blotte Føde, har seet sig nødt til at gribe til Bettelstaven. Naar en Daglejer arbejder paa sin egen Kost, er hans Dagløn sædvanlig 20-24 sk. Man finder ogsaa mange Piger, der saaledes hellere vil sidde paa deres egen Haand, end tage Tjeneste. Thi da de for Høsttjenesten allene i en Maanedstid kan have saameget som et halvt Aars Løn, nemlig 3 Rdl. foruden nogle Levnetsmidler, som de føre hiem med sig; saa kan de i lette Aaringer have det langt mageligere ved at spinde eller foretage sig andet Arbejde efter eget Tykke.

Thylands afsides Beliggenhed og Handelens slette Tilstand gjør Levemaaden i visse Henseender dyr, i andre Henseender let. De nødvendige Levnetsmidler, Korn, Kiød og Fisk, som Landet selv rundeligen frembringer, ere ikke i høj Priis, men desto dyrere ere de fremmede Produkter, som andensteds fra skal tilføres. Et Pund Oxekød sælges i Thisted for 5-8 sk. En mager Gaas koster 30-32 sk. Et Pund Smør 8-12 sk. En Snees Æg i Fomåret 8 sk. Fisk haves i Overflødigheid saavel af Havet som af Fjorden. En Aborre paa $\frac{3}{4}$ Pund koster 1 sk. En Helt paa 2-3 Pund 2-3 sk. Tørrede Torsk og Flyndere forsyne Aggerboerne Landet rigeligen med. En Snees Aal koster 20 sk. og de største 40 sk.

Til sin egen Huusholdning tager Bonden det fremmeste og beste Korn til Brød, Gryn og Malt, og dernæst det, som han kan overlade Kiøbmanden. Da Thye paa mange Steder ikke er skikket til Rugavl, og ikke frembringer saa meget Rug, som Bonden selv behøver, saa er det almindeligt, at ligesom man i Alheden af Mangel paa Byg bruger Rug til Øl, saa sætter man her en Deel Byg, nogle ogsaa Havre, i Brødet, hvilket og giver meget godt Brød, ikkun at det noget hastigere bliver tørt. Nogle tage halvt Bygmeel og halvt Rugmeel, nogle tage mere, andre mindre indtil 5 Skpr. Bygmeel til 3 Skpr. Rugmeel. Saaerne sælles fra til dette Brug, og da Bygget her, især den som vover paa Kalkgrund, er meget tyndskallet, kan man regne 6 Skpr. Meel og 2 Skpr. Saae af 1 Tde Byg. I dyre Aaringer har man og sat Ærtemeel i Brød, hvorved maae iagttages, at naar de groveste Saaer ere aftimsede, maae Ærtemeelet udrøres i koghed Vand, indtil det faaer den Grad af Varme, at Rugmelet kan blandes derudi. Enhver Huusholdning gjør her selv det Malt den forbruger, paa en Maade, som vel giver meget godt Malt, men i Henseende til Sundheden ikke saavel kan bifaldes. Enhver, endog den fattigste Huusmand, har Jernkakkellovn i sin Stue. Baade under og ovenpaa denne Ovn ere indrettede tvende Skuffer eller Kasser, hvori de om Vinteren tørre det Malt, som forbruges hele Aaret. Men dette haver den Ulejlighed, at Osen og Fugtigheden deraf haves i Stuen. Nogle tørre det vel og i Bagerovnen; men i de mere velhavende Huse anskaffer man sig nu sædvanlig en stor Jernplade paa Arnestedet, hvorunder anbringes en Skuffe, hvori kan tørres i det mindste et Par Skiepper Malt af Gangen. Denne Maade at tørre Malt paa, er saa god og saa besparende, at det var ønskeligt, at man allevegne ville efterligne den. Saadan en Skuffe er desuden paa mange Maader nyttig, saavel til Korntørring, som og til at varme og tørre adskillige Ting. De som i Thisted forbruge nogen stor Mængde Malt, tørre samme paa Kølle, og da Brændevad her er omtrent i samme Priis som i Kiøbenhavn, saa finde de deres Regning ved at bruge Cinner dertil. Det er bekjendt, at man i England i dertil indrettede Ovne udbrænder en empyreurnatisk Olie, som ligner Tjere, af Steenkullene, hvorefter de tilbageblevne, nu med Rette kaldte Kul, ved Brændingen ingen mærkelig Røg afgive. Den Malt, som tørres ved disse Kul eller Cinner, giver meget velsmagende Øl. Upaatvivlelig ville man i Kiøbenhavn finde Fordeel ved at bruge samme Tørringsmiddel.

Thyboebondens huuslige Tilstand er i Almindelighed god. De boe de fleste Steder beqvemt og godt. Deres Værelser og Huusgeraad røber ofte Velstand. I Kaastrup, Vandet og Tilsted Sogne, paa Thyholm og flere Steder,

findes smukke og velbygte Bøndergaarde. Foruden de nødvendige Værelser, haves sædvanlig en Storstue og to Gjest-Kammere, anstændigen møblerede. Betydelig Rigdom findes vel kun hos faa, og man vil endog have iagttaget Formuenhedens Aftagelse i de sidste halvsnees Aar; men jævne og taalelige Kaar have dog de fleste, og de meest Formuende fortiene den Roes, at de ikke saaledes som i nogle sydlige Egne af Jylland, ødelægge sig selv ved Yppighed i Klædedragt og Levemaade, og at de ikke forlade den for Bonden saa nødvendige Jævnhed og Simpelhed. Kaffe og Thevand drikke Bønderne overmaade sielden, undtagen det kan skee ved Brylluper og andre Gjæstebudde. Der drikkes virkelig og nu mindre Brændeviin af Bonden, end tilforn; men Øl er ved alle Lejligheder deres Livdrik. Gjestfrihed er en Dyd, som enhver i og uden for Bondestanden sætter høj Priis paa. At modtage den fremmede vel, ansees som en Pligt, der iagttages ogsaa af dem, som kun har liden Smag for Selskabelighed. Med hvor god Villie Thyboerne gjøre deres Gjester tilgode, sees ogsaa ved deres Gilder, eller saakaldte Bojler. De ønske sig gierne ved deres Brylluper og slige Lejligheder at have talrige Forsamlinger, og fremsætte da saa god og veltillavet Mad, at man neppe formoder en saadan Beværtning hos Bønder. Ringere end 6 Retter Mad gives da sielden, og hvad de især fortjene at agtes for, er det anstændige og sædelige Forhold, som derved iagttages. Den, som ved saadan Lejlighed, ved Usædelighed forstyrrede den gode Orden, ville paadrage sig bestandig Haan. Hvor bekosteligt et saadant Bryllup end kan være, saa er det dog ikke ødelæggende for den, som gjør det, da enhver Familie som møder, giver Sending af Høns, Æg, Smør o. d. l. overflødigere, end der kan fortæres. Enhver giver desuden i Brudeskienk 1 Rdlr. eller 1 Krone. Ved saadanne Lejligheder har vel Kortspil og trængt sig ind i Thyboernes Selskaber; men at samle sig i Kroer for at spille og drikke, nedlade Thyboerne sig ikke til.

Bøndernes Klædedragt er simpel og for det meste giort med egne Hænder. Bondens Kjole er af mørkeblaat Vadmel; paa Rejser har han derover en Lærrets eller Sejldugs Kittel. Enhver har sin sorte Klædning, hvori han staar Brudgom og bruger til Sorg og ved flere Lejligheder. Qvindfolkene, som og gaae med i Liigskaren, har ligeledes deres Sørgedragt af sort Stof, uldent Damask eller Vadmel. Paa Hovedet har Qvindfolkene, isteden for Korsklæde, til daglig Færd, et broget Tørklæde bundet ovenpaa Huen omkring Hovedet, og til Høitidsfærd en Pandepude eller Smekke af sort Fløjl eller Manskiester af en Haands Brede med sorte Kniplinger om, ligeledes bunden for Panden ovenpaa Huen. Huen, som Konerne bære, er ogsaa af sort Fløjl eller Manskiester. Saasart de ere uden for Huset, ofte ogsaa i Stuen, bære Qvindfolkene et Tørklæde for Hagen og Munden bundet oven paa Hovedet, som vel i stærk Kulde kan være nyttigt; men misbruges, dem selv til liden Siir, da derved ikkun Øjne og Næse blive til Syne. Overallt er det en forkert Skik, at man formeget indpakket Hovedet og lader Fødderne være kolde. Bønderne gaae med fodløse Strømper i Træsskoe, undtagen i den allerstrengeste Frost, da de bære Heelstrømper. Om Sommeren kaste de ofte Træskoene og gaae barfodede, for at være desto lettere til lange Vandringer. Fruentimrene gjøre adskillige Slags hjemgiorte Tøjer eller Hvergarn til eget Brug, og da her frembringes meget Uld, men lidet

Hør, saa have de Fattige og Tjenestefolk sædvanlig Hylsklæder af Vadmel paa Sengene, istedet for Lagner.

Uden at kunde beskylde Thyboeren for Ladhed, maae man tilstaae, at han er mindre haardfør, taaler mindre Ondt og er mere ømfindelig, end Sjellænderen. Men velvoxne, stærke, føre Folk af en rank og ædel Vext fremviser Thy. Hverken røbe de Nedtrykkelse og Forkuelse i Henseende til Sjel og Legeme. Endskiøndt det er nu først i nærværende Tider, at Selvejernes Antal bliver af nogen Betydenhed, da alle Bønderne tilforn har staaet under Herskab, saa have de dog aldrig saaledes været under Aaget som den sjellandske Bonde, heller aldrig fordraget vilkaarlig Behandling af nogen Befalende; men altid vedligeholdt en ædel Selvfølelse. Thyboeren ledes letteligen ved Godhed; men drives ikke ved Haardhed. Glædeligt er det, at nu i de sidste halvsnees Aar ved saa mange Herregaardes Adsplittelse, baade er bleven og vil blive flere Selvejere end tilforn, thi derved vil vist Flid og Vindskibelighed endnu mere tiltage. Større Anstrængelse bliver aldeles fornøden, da mange, som nu kjøbe, forbindes til at svare det dobbelte eller tredobbelte til Renter, af hvad de før svarte til Landgild. Dette bliver vist nok og nogle overlegent, som derfor maae, som Selvejere, forlade de Steder, de som Fæstere trygt besadde. Men i Tidens Længde maae dog Følgerne blive gode. Dog er Formuenheden i de senere Tider aftaget iblandt Bønderne, deels derved, at man kjøber Stederne dyrt, og deels fordi Mergelen efter saa mange Aars Brug og ofte Misbrug, ikke mere giver saa stor Fordeel som tilforn.

Dersom man af et Steds større eller mindre Afstand fra Hovedstaden kunde slutte sig til dets større eller mindre Kultur, da blev Thy vist eet af de mindst oplyste Lande. Men Erfaring viser, at dette forholder sig ganske anderledes. Hvor Armød og Underkuelse ikke sløver Sjelen, der lader Vankundighed og Raahed sig adspredde ved Midler, som under andre Omstændigheder ville være alt for uvirksomme. I fornuftig Oplysning, og i Brugen af sund Forstand og Dømmekraft staae Thyboerne

ingenlunde tilbage for nogen dansk Provinds. Videlyst og Læselyst, spores ikke sjelden. Den Flid og Vindskibelighed, hvormed de forrette det, hvormed de have Begreb, viser, at de ere værdige til, at deres Begreber skulle udvides. Maaskee man tør haabe, at Skolernes Forbedring ogsaa engang vil vise sig her. En Hielpekilde hertil giver Jandrup Kirke, hvor Overtroen har samlet, saavidt vides, 21000 Rdl., som rimeligen burde anvendes til Overtroens Udryddelse i den Provinds, hvor de ere givne. Uden at tale om de virkelige Videnskabsmænd, der have haft Thy til Fædreneland, har dette Land frembragt adskillige, som aldrig forlod deres Fødested og simple Stand, og dog have erhvervet sig ualmindelige Kundskaber. Især synes Lægekonsten at have været meget yndet. Jeg behøver blot at nævne den baade i og udenfor Landet bekiendte og agtede *Mads Lauritsen Badskjer*, som døde i Vang 1761, som med Held udførte mange vigtige og vanskelige Kurer. Og af hans Kundskaber findes endnu en Rest hos nogle af hans Læringer. Qvaksalvere findes vel og, dog gjorde man Almuen Uret, om man antog, at der er Overtroe allene, som driver den til at søge saadanne.

Hvor lidet Thyland end er, saa er Levemaaden og Oplysningen dog ikke eens overalt. De af Strandbeboerne, som allene leve af Fiskeri og Stranding, staae i den Henseende tilbage for de øvrige. I Særdeleshed blive Aggerboerne anseete som de mindst kultiverede; hvilket vel ikke er at undre over hos disse Folk, som allene paa Søen og af Søen skal have deres Livs Ophold og hvem den stedmoderlige Natur neppe forunder en sikker Plet at bygge en Hytte paa. Dette tilintetgjør dog ikke den almindelige Sandhed, at Thyboerne ere tænksumme, sædelige og gode Folk, som man ikke kan kiende, uden at agte og elske. Og da Sædelighed og Forstandens Udvikling viser sig fordelagtigst i de Sogne, hvor Velstand og gode Kaar findes; saa vil vel enhver ønske, at Fremtiden ikke maae bringe Armød ud over dette hidtil lykkelige Land, hvormed den overdrevne Parcellering synes at true.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1962, side 135-148).